
Søanemone, *Metridium senile*,
Metridium dianthus

Søanemone 1803ff, *sønellige* 1770ff, *sønælde* 1776ff; midtskiven med talrige tætstillede tynde fangarme på en 15-20 cm lang glat krop giver dyrgruppen lighed med dobbelte franske anemoner eller nelliker (1): De pragtfulde søanemoner vi ser på bropælene, hvor deres orangegule, røde og hvide fangarme breder sig ud som strålende blomsterkroner *J.O. Bøving-Petersen* (2), søanemonen flimrer kry · med mangefarvet skæg *Erik Bertelsen* (3).

Andre sammenligninger: *stud*; *studerøv* NSjælland, *korøv*; *pitte* Dråby NSjælland, *hestepit*; *nosse* Sejerø; *søborre* Korsør, *sørøv* (4).
Færøerne: *sjónota* 'sønælde'; Grønland: *kitupe-rak*.

LITTERATUR: (1) 659 23, 246; (2) 119 112; (3) 56e 41; (4) 202c 4,96; 76b 2,96; 388.

Regnorme, *Lumbricidae*
Sandorm, *Arenicola marina*

Der lever 19 arter REGNORM i Danmark, den største er den 20-25 cm lange *Lumbricus terrestris*.

SANDORMEN bliver 15-20 cm, på dens tykke forkrop sidder lange børster, på midten har dyret røde gællebuske, kroppens bagerste tredjedel er tynd og halelignende. Ved alle lavvandede sandbundskyster.

- Danmarks Dyreverden 1, 163-65, 185ff.

Regnorm, ældre nydansk d.s.; kommer efter langvarig regn frem til overfladen (på grund af iltmangel), omvendt mente man det blev regnvej, når regnormene viste sig, sml. s. 22 (1).

Jordorm (iorthorm) o. 1300ff; NSjælland (2).
Maddike (madvæ) 1300-t ff (3), Bornholm 1700-t ff (4), s.f. Åbenrå (maig), ØJylland, Vendsyssel, NFyn (5), *jordmaddike*, -mak 1622-1800-t (6).

Sandorm graver sin gang i havbunden. BIOFOTO/Svend Tougaard.

Krageister 'kragefedt' o. 1700ff; Lolland, Falster, Femø (7).

Sumporm 1800-t (8), *medeorm* 1763ff; Jylland (9).

Muldorm Sønderjylland (10), *mågeorm* (måorm) Tistrup (11), *medemaddike*, -mark Gilleleje, Tikøb (12).

Færøerne: *mak* 1800 (13), *reyðmaðkur* 'rødorm', -maddike'; Grønland: *pulateriak*.

Sandorm o. 1780ff (14), *lerorm* o. 1800ff; Læsø (15), *strandorm* sjællandske nordkyst (16); rød sandorm brugt som agn: *mælkeorm*, *materieorm* Vendsyssel (Horns h.) og Læsø, når man klemmer ormen kommer der noget hvidt, pusagtigt ud af den (17). *Esbjergflue* blandt lystfiskere (18).

Ekskrementhobene: *ormeskud* Bjørnø, NSjælland, Lyø, Femø (16), *ormekager* Erritsø (19), *ormestik* Kerteminde (16), *vedder* SVJylland (20).

Færøerne: *fjorumaðkur* 'strandorm' *sjomaðkur* 1800ff, *sandmaðkur* (21).

LITTERATUR: (1) 626 307; (2) 8 449; 388; (3) 315c 209; (4) 860 10; 801 394; 203 215 (madk) sml. 414; (5) 388; 725 217; 716 58; (6) 434 2,448; 903 3,169; (7) 903 3.2,296; 571 295; 659 11,262; (8) 903 6,932; (9) 693b 1,659; 212c 2,568; 795 138 (miervorm), 296f 140; 388 (Blokhus, miervorm); (10) 212c 2,619 (Darum); (11) 388; (12) 635 1,343 (Ålsgårde); 233 1933,94; 388; (13) 500 161; (14) 659 18,744; (15) 284b 76; (16) 388; (17) 202d 2,198; (18) 23 49; (19) 599 25448; (20) 240 11,1944-47,362; (21) 828 68f; 500 161; 393 82,350.

AGN (MADDING)

Regnormen »har altid indbudt til at blive sat på krog, krummet sig så man ligefrem kunne se det på den« *Johannes V. Jensen* (1).

En god fiskemadding: tag lidt honning, læg maddiker eller regnorme deri og læg også lidt sod hos dem, så de kan slynge sig igennem, så bliver der en god madding af dem. Eller ormene lægges i en

Fisker sætter orm på krog, mens ænderne ser forventningsfulde til. Træsnit af Martinus Rørbye i »25 Billeder for smaa Børn«, 1846.

krukke med honning, denne anbringes i en madding, og når ormene er tørre sættes de på fiskekroge (1640; 2). Et videbrev 1757 for Varde forbyder at grave i og omkring byen »efter orm til at tatte eller fiske med« hvis det kan være til skade »for nogen i almindelighed og enhver i særdeleshed« (3).

De regnorme, som egnede sig til madding, havde et ophøjet bælte omkring kroppen og blev på Mors kaldt *blåhoveder*, mens *jægerne* manglede dette, var slatne og blev kasseret ved opravningen. Når furboerne i fisketiden kommer til Mors og tilbyder gratis at grave folks haver for at samle krogorme, »frabeder næsten alle sig denne tjenstfærdighed, da man af erfaring véd, at jorden under deres jerngreb ikke kan siges at være gravet, men gennemrodet« (1811; 4).

Man skulle finde de store fede *blodkopper* til agn for ørred (5). Nutidens lystfiskere regner også de såkaldte *blåhoveder* for bedst (6); de graver ikke efter regnorm i nærheden af en å, dérlevende arter synes ikke at smage fiskene. Med *tatten*, et knippe regnorm trukket på sytråd og med et blylod, fiskes ål i søer og vandløb (7).

Fiskere fra Middelfart dræbte 1358 ridder Niels Bugge til Hald med de jerngrebe, man brugte til at grave *sandorm* op med (8). Opravningen er 1530 omtalt fra Elling s. i Vendsyssel (9). Man måtte drage fra Uggerby og Rårup til Jerup strand på Vendsyssels østkyst for at grave orm. Mogens Podepusk, ejeren af Leerbæk ved Frederikshavn, der havde den lokale forstrandsret, forbød det, men tabte 25/9 1585 sagen på Viborg landsting, fiskerne fik ret til fremtidig at hente orm i Jerup (10).

Pigerne, som på Fanøs nordende graver efter sandorm, kan dagligt samle ca. 800; fra Fur rejser fiskerne i april-maj til Skive efter orm, der opbevares i lerjordskuler bruges hele sommeren (o. 1770; 11). Iflg. en indberetning 1766 fra Skodborg og Vandfuld herreder i VJylland anvendes som agn »nogle tykke grå orme, som har en skarp og hvas hud og opgraves af sandet jord« (12).

Det store fiskerleje Sønderside mellem Hø og Skallingsande havde i 1500- og 1600-t mange fiskerskibe; til krogfiskeri gravede man en mængde sandorm s.f. Øster Oksby. Der var også mange af dem i den store sandflakke Ulven s.f. Blåvandsbuk, her hentede fiskere fra Vejers, Grærup og Børsmose deres agn. Efter 1850-60 ændrede forholdene sig, så der var for få orm. I Ringkøbing fjord blev o. 1860 gravet orm af fiskerne på klitten og i Høge. Men efterhånden som fjordens udløb trak mod syd kom sandet ikke under vand ved normalt højvande, og ormene forsvandt (13). Man

mente, at de uddøde ved Nyminddegab som følge af de strenge vintre 1812-13, og man måtte gå over til at bruge ituskåret sild som agn (14).

Efter Aggertangens gennembrud 1825 blev Limfjorden tilført saltvand og sandorm, Harboøre-fiskere begyndte o. 1870 at *bede* med dem (15). Vinteren 1904-05 drev der efter en voldsom og langvarig vestenstorm med højvande store mængder sandorm i land ved Hirtshals; nogle fiskere brugte dem som agn og fiskede godt, siden bestilte man daglig sandorm leveret i kasser fra Aså eller Voerså (16).

At opsøge og samle sandorm hed i Vendsyssel at *gå på find* (o. 1770; 17). Fiskerne i Langerhuse ved Harboøre skulle undertiden op i Thyborøn efter sandorm eller under langvarigt højvande hente dem helt ovre i Hals ved Limfjordens østlige udløb, til gengæld skulle de være bedre end den vestlige Limfjords. Esepigerne ved Nyminddegab blev kaldt *graverne*, det var kvindernes arbejde at skaffe orm (18).

Hver fisker havde en »graver«. Ved 4-tiden om morgenen samledes ved Øster Oksby ca. 40 piger og koner og fulgtes under spøg og sang til arbejdsstedet, hvor de var klokken 6. Med graveforken, en greb med tre lange *tener*, skulle der skaffes ca. 1000 helst store orm, maddingen til to *bakker* (langliner med kortere krogbærende liner), og man fik ikke orm hver gang man gravede, meget sand måtte vendes forgæves. Efter to timers strengt arbejde spiste man mellemmad og gik de to mil hjem med ormene i spande eller kasser på ryggen, en sådan kasse vejede nu godt 15 kg (19). – Orme-graverne i Oksbøl, Vandlod og Blåvand måtte ud på Langli Flakke og østsiden af Skallingen; fra Vejers, Græstrup og Børsmose havde man endnu længere til Hø, hvor der fandtes rigeligt med orm. Det var et tungt arbejde med det våde sand, tidligt forår og sildigt efterår stod de fleste gravere i træskostøvler; blev det regnvejr trak pigerne deres yderskørter op over hovedet. Det var mest nykonfirmerede piger og drenge, som gik »i grøften«. Når vandet faldt og flakkerne blev tørre havde ormene efterladt deres ekskrementhobe og der var mange *vedder*. Med sydlig opfriskende vind blev kun få flakker tørlagte og man fik ikke de minimalt 800-1200 orm. De mest gemytlige i flokken kunne da synge:

Det regner og det blæser, og det ser ud til storm.
Gud nåde vi arme gravere, hvordan vi skal få orm!

I ældre tid stod orme-graverne vendt *i pyt* mod hinanden; den ene havde højre hånd foran på grebskiftet, den anden venstre hånd, under grav-

Fisker graver efter orm på Hjerting strand. Foto af T. Tobiassen, 1942. Dansk Folkemuseum, Brede.

ningen gik de baglæns et passende stykke, mødtes så igen på midten af pytten og fortsatte således. På den måde kunne erfarne og stærke gravere give de svagere og mindre dygtige en hånds-rækning. Man anstrengte sig for at få gode orm, thi den største »kongehvilling« fra et bådela-v daglige havtur til-faldt den graver, på hvis *bakke* den var fanget. Tykke orm på krogene gav som regel flere fisk end når ormene var tynde. Nogle bar ormene hjem i spanden de blev opsamlet i, andre i en kasse på ryggen. De tre nordlige fiskerlejer fik siden en af-tale med folk i Ho om at grave ormene. Man leje-de en mand kaldt »ormekongen« til at bære dem til bådela-vet i en stor rygkasse inddelt i rum med træskodder, så ormene ikke klemte hinanden for meget undervejs (20). Nu (1948) tager unge mænd i robåd fra Hjerting over til øen Langli, hvor der i mange år ikke blev gravet efter sandorm og derfor er store mængder; de kan tjene helt op til 50 kr. pr. dag (21).

Når »Ormestenen« kom til syne ved lavvande be-gyndte man i Hundested at grave efter orm. »Det er ormevejri dag« sagde man på Strynø (22). Det opgravede sand blev nogle steder kastet på en lille stol og ormene dér pillet fra, andre steder fiskede

man dem op af vandet med fingrene eller en pind, som havde et par kroge i enden (23), på Fyn tog man dem op med en *ormeklemme* (24). De blev kastet i en kasse eller dertil fremstillet ormebøtte, som flød på vandet efter graveren; en snor førte derfra til stroppen på en stovle, eller man bar den i en snor om livet (22). De kom i en rektangulær træspand med bærerem mellem høje endestykker, man satte hanken over ormegreben og bar spanden hjem på skulderen (Strandby Vendsyssel; 25). Der er i sandet over ormens hoved en lille fordyb-ning *tjållen* (brønden) og over dens hale en dynde sandpølser kaldt *kåppi* (koppen). Er der langt mellem dem og er der tykke snoninger, viser det, at det er en god lang orm. Sorte sandorm har et stærkere skind end de røde og sidder længere på krogen; de kan stå et par døgn uden at rådne. Man samlede ormene i et firkantet kar, som ved høj-vande dinglede i et reb mellem graverens knæ. De døde hvis man ikke jog en kniv ind i et hjørne af ormekarret, så vand og blod sivede ud. Skulle de ikke bruges samme dag lagdes de på en tør sæk, der tog fugtigheden. Forhen nappede man med neglene et hul i hovedet – nogle mente de levede længere når det blev gjort med tænderne. Ormens

bagerste tynde *sandhale* eller *sandende* (fyldt med sand) brugte man kun, når der var mangel på agn, ellers blev den pillet af og det skulle gøres uden at blodet flød ud, så var der næsten kun skindet tilbage. Med en stor orm kunne agnes op til seks små rødspættekroge (Vendsyssel, Læsø; 26).

I det østlige Danmark blev ormene mange steder ikke gravet, men *stampet* op idet man bearbejdede sandbunden med en støder af træ (nævnt bl.a. i Helsingørs tingbog 1563; 9). Drengene stod flere timer med opsmøgede bukser og stampe sandet omkring ormen bort med et bræt i enden af en lang stage; når vandet i hullet igen blev klart samlede han ormen op med en krogkæp eller med *kollen* (ketcher) og smed den i en spand eller et kar, der flød på vandet (27). Der kunne også stamper orm fra båd. Metoden anvendes stadig på NSjællands kyst; et bræt hales skiftevis op og trykkes ned med foden (28).

Man måtte ikke grave orm til dagen efter, så svandt de ind til »skindlapper« (Lyo; 29). Blev de

ikke brugt samme dag kunne de holdes levende i fugtig strandsand (Agger; 30). På Fur opbevarede man dem indtil tre uger i fugtig sand eller en særlig slags klæg jord (o. 1800; 31). De æsede kroge blev også lagt i sand, så holdt ormene sig friskere; lidt tørvesmuld drysset i kassen med orm holdt dem tørre, og når de åd af tørven svulmede de op og var lettere at sætte på krog (SVJylland; 32).

Den dygtige esepige satte dagligt agn på 1800 kroge; hver båd sejlede ud med 8000 agnede kroge (Langli o. 1900; 33).

En dreng var først stor og modig nok til botlinefiskeri, når han kunne bide en sandorm over og holde halvdelen i munden indtil en af de større drenge sagde: spyt den så ud! (Fanø; 34).

For at kunne grave efter sandorm må strandbredden være overskyttet ved flod og tørlagt ved ebbe. De fleste orm kommer fra det sydvestjyske vadehav, Limfjorden (årligt 10-20 t), det vestlige Kattegat (særlig ved Hals og nordpå) og Isefjorden, hvorfra de af ormegrosserere sendes til fisker-

I det østlige Danmark brugte drengene at stampe ormen op af havbunden. Tegning af Pietro Krohn i Otto Haslund og Pietro Krohn: Billedbog for Børn, 1871.

